

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Декан історичного факультету
В.І. Мільчев
«30» серпня 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**«РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В УКРАЇНІ:
ВІД ТРАДИЦІЙНОГО УКЛАДУ ДО НОВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ»**

Підготовки бакалавра

Спеціальності: 032 Історія та археологія

Освітня програма: Історія

Укладач: д.і.н., професор О.М. Ігнатуша

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри історії
України
Протокол № 1 від "22" серпня 2018 р.
Завідувач кафедри історії України

С.Р. Лях
(підпис) (ініціали, прізвище)

Ухвалено науково-методичною радою
історичного факультету
Протокол № 1 від "29" серпня 2018 р.
Голова науково-методичної ради
історичного факультету

О.Ф. Штейнле
(підпис) (ініціали, прізвище)

2018 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3 Кількість розділів – 2	Галузь знань: 03 Гуманітарні науки	За вибором студента	
		Цикл дисциплін: загальної підготовки	
	Спеціальність: 032 Історія та археологія	Рік підготовки:	
		3-й	
Загальна кількість годин – 90	Освітньо-професійна програма: Історія	Семестр	
		5-й	
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 2	Рівень вищої освіти: бакалаврський	14 год.	
		Семінари	
		14 год.	
		Самостійна робота	
		62	
		Вид підсумкового контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: сформувати у студентів системні знання про основні релігійні системи України у взаємодії їхніх елементів під впливом історичного розвитку суспільства з найдавніших часів до наших днів.

Завдання:

– сформувати та закріпити у студентів знання основних етапів становлення релігій та церкви в Україні, взаємодії і взаємовпливів релігійних процесів і явищ з процесами і явищами широкого соціокультурного контексту.

– надати студентам теоретичні знання і практичні навички, відповідні сучасному рівню розвитку історичної науки, необхідні для аналізу релігійних процесів як складової частки історії України, визначення ролі релігійного фактора в соціокультурному житті.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- джерела та літературу з проблеми курсу,
- основні релігійні напрямки, що поширювались в Україні,
- відмінності у розвитку релігії та церкви на різних етапах історії українського етносу,
- особливості релігійної духовності українців,
- правові основи свободи совісті і віросповідання та державно-церковних відносин в Україні.

вміти:

- провадити самостійний аналіз релігійних процесів в Україні,
- виконувати кваліфікаційну дослідницьку роботу з вивчення історії релігії та церкви,
- визначити головні тенденції трансформаційних явищ в соціально-історичному й історико-культурному контексті.
- викладати історію релігії та церкви в Україні у контексті загальної історії України.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких **результатів навчання (компетентностей):**

Загальні компетентності:

- здатність до набуття спеціалізованих знань на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема в контексті освітньої та дослідницької роботи;
- здатність до критичного осмислення проблем у навчанні та професійній діяльності;
- здатність до розв'язання задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань;
- здатність до провадження дослідницької та інноваційної діяльності;
- здатність до зрозумілого і недвозначного донесення власних висновків, знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються;
- здатність до відповідальності за поширення і розвиток професійного знання і практик, здійснених оцінок історичних подій і явищ.

Фахові компетентності:

- здатність аналізу, систематизації та узагальнення історичного матеріалу;
- здатність оцінювати результати наукових досліджень у сфері історії з використанням сучасних методів науки, інформаційних та інноваційних технологій;
- здатність визначати наявність і потенціал історичних джерел для розкриття і характеристики історичних подій;
- здатність визначати шляхи поглиблення історичних знань щодо аналізованих суспільних подій та явищ.

– створення інформаційного забезпечення для набуття і поширення історичних знань.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна пов'язана з курсами “Історія зарубіжної та української культури”, “Філософія”, “Історія філософської думки України”, “Історіографія”, “Джерелознавство”, “Археологія”, “Соціологія”, “Політологія”, “Етнологія України”, “Основи права України”, “Економічна теорія”.

3. Програма навчальної дисципліни

Розділ 1. Релігійні процеси в українських землях давньої та ранньомодерної доби.

Тема 1. Теоретичні основи вивчення історії релігії і церкви в Україні.

Релігія і церква в житті українського народу. Об'єкт, предмет і завдання навчальної дисципліни. Міждисциплінарні підходи та методи вивчення історії релігії і церкви в Україні. Періодизація курсу. Джерела з історії релігії та церкви в Україні. Наукові публікації джерел. Архівні масиви джерел. Усна історія. Етапи та проблеми історіографії досліджень історії релігії і церкви в Україні.

Тема 2. Релігії давнього населення України.

Археологічні свідчення про релігійні уявлення спільнот на території прадавньої України. Релігійні уявлення доби енеоліту-бронзи. Артефакти Трипільської культури (V–III тис. до н.е.). Релігія та міфологія кочових народів Північного Причорномор'я I тис. до н.е.: кіммерійців, скіфів, сарматів. Язичництво давніх слов'ян. Міфологія, демонологія, церковна організація.

Тема 3. Християнізація Русі та її цивілізаційні наслідки (X–XIII ст.)

Початки християнства на Русі. Іноземні джерела про хрещення русів. Аскольдове хрещення. Літописні свідчення. Володимирове хрещення: легенди, гіпотези, факти. Соціально-політичні і культурні ресурси та динаміка процесу християнізації. Заснування та канонічний статус Київської митрополії. Перші Київські митрополити. Митрополит Іларіон. Єпархіальний устрій. Парафії та монастирі. Чернецтво на Русі: ідейні та соціальні джерела, особливості, суспільне значення. Формування української релігійної традиції: етапи, чинники та характерні риси. Цивілізаційні наслідки християнізації Русі. Вплив монгольської навали на церковне життя Русі. Перенесення митрополичої кафедри до Володимира-на-Клязьмі (1299 р.) та Москви (1325 р.). Утворення Галицької митрополії (1302–1303 рр.).

Тема 4. Церква в Україні литовсько-польської доби (XIV–XVI ст.)

Становище православної церкви у Великому князівстві Литовському, Руському і Жемайтійському. Експансія католицизму на західноукраїнських землях. Міждержавна боротьба за Київську митрополичу кафедру. Православний собор у Новогрудку 1415 р. Митрополит Григорій Цамблак. Поділ Київської митрополії (1458 р.) у проекції відносин між Константинополем, Римом, Варшавою та Москвою. Зміна статусу православної церкви у Великому князівстві Литовському, Польському королівстві та Речі Посполитій. Українське канонічне право XV–XVI ст. Братський рух та його наслідки. Початки протестантизму в українських землях. Релігійна полеміка. Унійні проекти. Укладення Берестейської унії (1596 р.). Вплив унії на суспільно-церковне життя.

Тема 5. Церковне життя козацької України у XVII–XVIII ст.

Уніатська митрополія в першій половині XVII ст. Митрополит Йосиф Рутський. Спроби об'єднання українських церков та створення єдиного Києво-Руського патріархату. Місце релігійного питання у світогляді та соціальній боротьбі козацтва за свої права. Боротьба за віру наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Гетьман Петро Сагайдачний. Відновлення ієрархії православної церкви (1620 р.). "Пункти заспокоєння народу руського" (1632 р.). Митрополит Петро Могила. Зміцнення православної церкви та нові спроби відновлення церковної єдності. Релігійне питання і церковний фактор у добу Української революції середини XVII ст. Митрополит Сильвестр Косів. Підпорядкування

Київської митрополії Московському патріархату (1686 р.). Церковний устрій Запорозьких Вольностей періоду Нової Січі. Іудаїзм та іслам на українських землях у XVII–XVIII ст.

Розділ 2. Нова та новітня історія релігійних спільнот в Україні.

Тема 6. Релігійні суперечності часів Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII – початок XX ст.)

Наступ російського царизму на автономію Київської митрополії. Зміни у правовому статусі та організації церкви. Втрата Києвом церковно-адміністративного значення. Ліквідація греко-католицької церкви на Правобережній Україні (1839 р.), Холмщині, Підляшші (1875 р.). Проблеми церковного розвитку українців у складі Австрійської імперії. Відновлення Галицької митрополії (1807 р.). Піднесення Буковинської єпархії до статусу митрополії (1873 р.). Уніатська церква на Закарпатті. Роль греко-католицької церкви в українському національному відродженні. Модернізація суспільства та її вплив на релігійність населення історичних регіонів України. Формування поліконфесійності. Церковні організації національних меншин. Іноземна колонізація та протестантські рухи в Україні. Українська мова у церковному житті. Українські переклади Святого Письма. Ідеї демократизації церкви і релігійного вільнодумства в українському суспільстві. Національний церковний рух в Україні на початку XX ст. Релігійна карта півдня України.

Тема 7. Церква в добу української національної революції 1917–1921 рр.

Релігійні запити революції. Демократичний рух в церкві після Лютневої (1917 р.) революції. Організаційне становище конфесій в УНР та Українській Державі. Рух за автокефалію православної церкви. Особливості релігійної політики Української Центральної Ради та гетьманату Павла Скоропадського. Всеукраїнський православний церковний Собор 1918 р. Здобуття автономного статусу Української православної церкви. Національні церковні реформи Директорії УНР. Закон уряду УНР про автокефалію Української православної церкви. Російська агресія в Україні та її релігійні форми (1917–1920 рр.). Тимчасове вище церковне управління на Півдні Росії (1919–1920 рр.). Організаційно-правові засади радянської релігійної політики та становище християнської церкви. Греко-католицька та Римо-католицька церква в епоху революції. Протестантизм і релігії національних меншин в Україні в умовах революційних викликів 1917–1921 рр. Релігійні процеси на Запоріжжі.

Тема 8. Трагедія українських церков 20–30-х рр. XX ст.

Ідейні, політичні та соціальні джерела радянської політики нищення релігії та церкви в Україні. Напрямки, форми і масштаби руйнації церкви в Україні. Економічний тиск на релігійні спільноти. Антирелігійна пропаганда. Адміністративне та кримінальне переслідування членів церковних організацій. Розкол українського православ'я. Антирелігійні кампанії. Закриття церков. Репресії проти духовенства і віруючих. Знищення інституційованої релігійності. Утворення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), особливості її ідеології, складу, діяльності. Українізація церковного життя. Митрополит Василь Липківський. Підтримка владою обновленського руху та організація Синодальної церкви. Еволюція обновленства. Митрополит Пимен Пегов. Українська соборно-єпископська церква як канонічна альтернатива УАПЦ. Митрополит Феofil Булдовський. Український екзархат Російської православної церкви (1921 р.) та скасування автономії Української православної церкви Московським патріархатом (1924 р.). Послання митрополита Михаїла Єрмакова (1927 р.). Всеукраїнські протестантські об'єднання: спільне та особливе. Доля іудейських, караїмських і мусульманських громад в радянській Україні. Православна та Греко-католицька церква на західноукраїнських землях у складі нових національних держав Європи. "Ревіндикація". Митрополит Андрей Шептицький на захисті української культури. Церковне життя Запорізького краю 20–30-х рр. XX ст.

Тема 9. Конфесійні трансформації 40–80-х рр. ХХ ст.

Активізація церковного життя в Україні в умовах II Світової війни. Релігійні спільноти України під німецькою окупацією (1941–1944 рр.). Політика окупаційних властей щодо церкви. Розбудова і припинення діяльності Української автокефальної та Української автономної церков. Українські греко-католики під час II Світової війни. Ліквідація Української греко-католицької церкви (1946 р.). Протестантські конфесії в Україні у 40–80-х рр. ХХ ст. Атеїстична кампанія 1958–1964 рр. в Україні: її масштаб і наслідки. Церква в Україні доби "застою". Організаційний стан конфесій і деформації традиційної релігійності. Катакомбні церкви. Патріарх Йосиф Сліпий. Релігійне інакомислення. Правозахисний рух за волю віри в Україні. Релігійні рухи в Україні часів "перебудови". 1000-ліття Хрещення Русі.

Тема 10. Релігія та церква в Україні доби державної незалежності

Правовий статус релігійних організацій в Україні. Поглиблення організаційних процесів всередині українського православ'я. Національний церковний рух і легалізація Української Греко-Католицької (1989 р.) та відновлення Української Автокефальної (1990 р.) церков. Розкол Російської Православної Церкви. Постанова Української Православної Церкви Київський Патріархат (1992 р.). Рух за єдину помісну церкву. Католицизм і протестантизм в Україні. Релігії національних меншин. Неорелігії. Українські релігійні організації поза межами України. Церковні організації України в умовах Революція гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.). Релігійний фактор російської агресії та ставлення церков до подій на Сході України (2014–2017 рр.). Конфесійна карта сучасного Запоріжжя.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тематичних розділів і тем	Кількість годин										
	денна форма						Заочна форма				
	усього	у тому числі					усього	у тому числі			
		л	с/п	лаб	сам.р.			л	с/п	лаб	сам.р.
					інд.завд. (за наявн)						інд.завд. (за наявн)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Розділ 1. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ДАВНЬОЇ ТА РАНЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ											
Тема 1. Теоретичні основи вивчення історії релігій і церкви в Україні	14	2	2		10						
Тема 2. Релігії давнього населення України	8	1	1		6						
Тема 3. Християнізація Русі та її цивілізаційні наслідки (X–XIII ст.)	8	1	1		6						
Тема 4. Церква в Україні литовсько-польської доби (XIV–XVI ст.)	7	1	2		4						
Тема 5. Церковне життя козацької України у XVII–XVIII ст.	9	1	1		6						
Разом за розділом 1	45	6	7		32						

Розділ 2. НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ В УКРАЇНІ											
Тема 6. Релігійні суперечності часів Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII – початок XX ст.)	9	2	1	6							
Тема 7. Церква в добу української національної революції 1917–1921 рр.	10	2	2	6							
Тема 8. Трагедія українських церков 20–30-х рр. XX ст.	8	1	1	6							
Тема 9. Конфесійні трансформації 40–80-х рр. XX ст.	8	1	1	6							
Тема 10. Релігія та церква в Україні доби державної незалежності	10	2	2	6							
Разом за розділом 2	45	8	7	30							
Усього годин	90	14	14	62							

5. Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Теоретичні основи вивчення історії релігії і церкви в Україні	2
2	Тема 2. Релігії давнього населення України. Тема 3. Християнізація Русі та її цивілізаційні наслідки (X–XIII ст.) <i>Релігія та церква Давньої України</i>	2
3	Тема 4. Церква в Україні литовсько-польської доби (XIV–XVI ст.) Тема 5. Церковне життя козацької України у XVII–XVIII ст. <i>Церква ранньомодерної України (XIV–XVII ст.)</i>	2
4	Тема 6. Релігійні суперечності часів Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII – початок XX ст.)	2
5	Тема 7. Церква в добу української національної революції 1917–1921 рр.	2
6	Тема 8. Трагедія українських церков 20–30-х рр. XX ст. Тема 9. Конфесійні трансформації 40–80-х рр. XX ст. <i>Релігія і церква в Україні часів тоталітаризму (20–80-ті рр. XX ст.)</i>	2
7	Тема 10. Релігія та церква в Україні доби державної незалежності	2
	Разом	14

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Теоретичні основи вивчення історії релігії і церкви в Україні	2
2	Тема 2. Релігії давнього населення України Тема 3. Християнізація Русі та її цивілізаційні наслідки (X–XIII ст.) <i>Релігія та церква Давньої України</i>	2

3	<i>Тема 4. Церква в Україні литовсько-польської доби (XIV–XVI ст.)</i>	2
4	<i>Тема 5. Церковне життя козацької України у XVII–XVIII ст. Тема 6. Релігійні суперечності часів Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII – початок XX ст.) Проблеми релігійно-церковного життя України XVII–XVIII ст.</i>	2
5	<i>Тема 7. Церква в добу української національної революції 1917–1921 рр.</i>	2
6	<i>Тема 8. Трагедія українських церков 20–30-х рр. XX ст. Тема 9. Конфесійні трансформації 40–80-х рр. XX ст. Релігія і церква в Україні часів тоталітаризму (20–80-ті рр. XX ст.)</i>	2
7	<i>Тема 10. Релігія та церква в Україні доби державної незалежності</i>	2
	Разом	14

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	<i>Тема 1. Теоретичні основи вивчення історії релігії і церкви в Україні</i>	10
2	<i>Тема 2. Релігії давнього населення України</i>	6
3	<i>Тема 3. Християнізація Русі та її цивілізаційні наслідки (X–XIII ст.)</i>	6
4	<i>Тема 4. Церква в Україні литовсько-польської доби (XIV–XVI ст.)</i>	4
5	<i>Тема 5. Церковне життя козацької України у XVII–XVIII ст.</i>	6
6	<i>Тема 6. Релігійні суперечності часів Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII – початок XX ст.)</i>	6
7	<i>Тема 7. Церква в добу української національної революції 1917–1921 рр.</i>	6
8	<i>Тема 8. Трагедія українських церков 20–30-х рр. XX ст.</i>	6
9	<i>Тема 9. Конфесійні трансформації 40–80-х рр. XX ст.</i>	6
10	<i>Тема 10. Релігія та церква в Україні доби державної незалежності</i>	6
	Разом	62

8. Види контролю і система накопичення балів

Поточний контроль передбачає:

– семінарські заняття у відповідні аудиторні години (7 занять), на яких студент може отримати до **35 балів** (до 5 балів за 1 заняття); критерії оцінювання: основна доповідь, повна відповідь – до **5 балів**, доповнення та участь у дискусії – до **4 балів**.

– контрольні роботи поточної атестації (1 контрольна робота в межах однієї атестації). Максимальна оцінка за виконання контрольної роботи – **15 балів**.

Загальна оцінка за виконання 2-х контрольних робіт – **30 балів**.

Підсумковий контроль здійснюється у формі заліку. Він передбачає виконання творчого завдання (презентація), що оцінюється до **20 балів**, тестових завдань і відповіді на теоретичні питання – до **20 балів**.

Умовою допуску до складання заліку є отримання студентом протягом семестру мінімум 35 балів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ЗА ШКАЛОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	

C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)		

9. Рекомендована література

Основна:

Підручники та навчальні посібники

1. Андрусишин Б.І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР): Навч. посібн. / Б.І. Андрусишин. – К. : Либідь, 1997.
2. Головащенко С.І. Історія християнства: Курс лекцій: Навч. посіб. / С.І. Головащенко. – К. : Либідь, 1999.
3. Зінченко А. Новітня історія релігійних спільнот в Україні. Навч. посіб. для студ. спеціальностей напряму "історія" / А. Зінченко. – К. : Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2011.
4. Ігнатуша О.М. Історія релігій : методичні рекомендації для студентів історичного факультету денного відділення / О.М. Ігнатуша. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – <http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2011/05/0011207.pdf>
5. Ігнатуша О.М. Православні церкви України в стані розколу та пошуках єдності (20 - 30-ті рр. ХХст.) : навч. пос. реком. МОНУ / О.М. Ігнатуша. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008.
6. Ісіченко Ігор, архиеп. Історія Христової Церкви в Україні : конспект лекцій / Ігор Ісіченко, архиеп. – Харків : Акта, 2008.
7. Історія релігій світу : навчальний посібник / [Лубський, В.І. та ін]. – http://culonline.com.ua/Books/istoria_religiy_svitu_lub.pdf#toolbar=0
8. Історія релігії в Україні: Навч. посіб. / [за ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького]. – К. : Т-во Знання, КОО, 1999.
9. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: у 3-х кн. – К., 1994. – Кн. 1–3.
10. Лубський В.І. Історія релігій: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.І. Лубський, М.В. Лубська. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбов. літератури, 2009. – <http://www.twirpx.com/file/683613>
11. Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні. Курс лекцій / В.І. Любащенко. – К. : Поліс, 1996.

Документи і матеріали

12. Ігнатуша О.М. Православні церкви України (20 - 30-ті рр. ХХ ст.). Джерела з історії: навч. пос. реком. МОНУ / О.М. Ігнатуша. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008.
13. Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
14. Історія релігій: хрестоматія-практикум для студентів вищих навчальних закладів / [упоряд. : О.М. Ігнатуша, Т.Г. Савчук]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016.
15. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / [упоряд.: Е.В. Бистрицька, І.С. Зуляк]. – Тернопіль : Астон, 2003. – 524 с. <http://www.twirpx.com/file/200141/>

Додаткова:

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: у 4-х т., 5 кн. / Іван Власовський. – Т. 1. – Нью Йорк ; Бавнд-Брук ; – Нью Йорк; Київ, 1955; 1990.
2. Воронин О. Коротка історія Української Православної Церкви / О. Воронин. – Саут Баунд Брук, Нью-Джерсі : Вид. УАПЦ, 1989
3. Грушевський М.С. З історії релігійної думки на Україні / М.С. Грушевський. – К. : Освіта, 1992.
4. Грушова Т.В. Навчальний посібник з курсу "Історія релігії та церкви в Україні" для студентів історичного факультету / Т.В. Грушова. – Запоріжжя : ЗДУ, 2004
5. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / Б. Гудзяк. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Kushynova/0033389.djvu>
6. Дорошенко Д.І. Нарис історії України : в 2 т. Т. 2. : (від половини XVII століття) / Д.І. Дорошенко. – Мюнхен ; К. : Дніпрова хвиля ; Глобус, 1992. – <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Kushynova/0033606.djvu>
7. Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков / А. Жуковський. – К. : Мистецтво, 1997.
8. Зінченко А. Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського / А. Зінченко. – К. : Дніпро, 1997.
9. Ігнатуша О.М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.): Монографія / О.М. Ігнатуша. – Запоріжжя : Поліграф, 2004.
10. Липинський В.К. Релігія і церква в історії України / В.К. Липинський. – К. : ПБП Фотовідеосервіс, 1993. – <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Kushynova/0033346.djvu>
11. Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930 / Василь Липківський. – Торонто : Добра книжка, 1959.
12. Лозко Г. Українське язичництво / Г. Лозко. – К. : Український центр духовної культури, 1994. – <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Kushynova/0033271.djvu>
13. Маценко П. Нариси з історії української церковної музики / П. Маценко. – Вінніпег : Колегія Св. Андрея в Вінніпезі, 1993.
14. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. Частина перша / В. Пащенко. – Полтава, 1997.
15. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. Частина друга / В. Пащенко. – Полтава, 2001.
16. Плохій С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / С. Плохій. – К. : Критика, 2006.
17. Реєнт О.П. Українська національна ідея і християнство / О.П. Реєнт, О.Є. Лисенко. – К. : Богдана, 1997.
18. Ричка В.М. «...И просвѣти ю крещенем святым» (Християнізація Київської Русі) / М.В. Ричка. – К. : Ін-т історії України, 2013.
19. Степовик Д.В. Історія української ікони Х–XX століть / Д.В. Степовик. – К. : Либідь, 2004. – <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/0034242.djvu>
20. Харишин М.В. Історія підпорядкування Української православної церкви Московському патріархату / М.В. Харишин. – К. : Вентурі, 1995.

Інформаційні ресурси

1. Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України ім. Г.С. Сковороди – <http://www.filosof.com.ua/v8.htm>
2. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій – <http://vrciro.org.ua/ua/>
3. Інститут історії України НАН України. – <http://www.history.org.ua>
4. Інститут релігійної свободи – <http://www.irs.in.ua>
5. Ізборник. – <http://litopys.org.ua/>
6. Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету –

<http://ichistory.org.ua>

7. Інститут Релігії та Суспільства – <http://irs.ucu.edu.ua>
8. Історична правда. – <http://www.istpravda.com.ua/>
9. Львівська філія НАНУ – inst-ukr.lviv.ua.
10. Львівський музей історії релігії – <http://www.museum.lviv.ua>
11. Наукова бібліотека Запорізького національного університету. – <http://library.znu.edu.ua>
12. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – <http://istznu.org>
13. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – <http://ukma.kiev.ua>
14. Національний університет «Острозька академія» – <http://www.oa.edu.ua>
15. ННБУ ім. Вернадського – <http://www.nbu.gov.ua/>
16. Релігійно-інформаційна служба України – <http://risu.org.ua>
17. Релігія в Україні : <http://www.religion.in.ua>
18. Сайт Інституту історичних досліджень Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка. – www.franko.lviv.ua
19. Східний інститут українознавства ім. Ковальських. – <http://www-keui.univer.kharkov.ua/>
20. Українське релігієзнавство – <https://ukreligieznastvo.wordpress.com>

Погоджено _____
 з навчальним відділом
 « _____ » _____